

на - Перемиський курінь; книга друга: Денники й документи. - Торонто, 1987.

17. Літопис Української Повстанської Армії / ред. М. Ріпецький. - Т. 23: Медична опіка в УПА. - Торонто; Л., 1992-1993.

18. Літопис Української Повстанської Армії / ред. І. Тимочко-Камінська, С. Голяш. - Т. 29: Гарасимів І. ("Палій") 3 юнацьких - мрій в ряди УПА. - Торонто; Л., 1999.

19. Літопис Української Повстанської Армії / ред. П. Потічний. - Т. 30: Стебельський С. ("Хрін"), Конопладський О. ("Острोверх") Кризь сміх заліза. - Торонто; Л., - 2000.

20. Літопис Української Повстанської Армії / ред. П. Потічний. - Т. 33: Тактичний Відтинок УПА 26-й "Лемко": Лемківщина і Перемищина. - Торонто; Л., 2001.

21. Літопис Української Повстанської Армії / ред. П. Потічний, І. Лико. - Т. 34: Лемківщина і Перемищина політичні звіти (Документи і матеріали). - Торонто; Л., 2001.

22. Літопис Української Повстанської Армії / ред. П. Потічний. - Т. 37: Лико І. ("Скала", "Богдан") На грані мрії і дійсності: Спогади підпільника. На грані двох світів: Спогади. 1945-1955. - Торонто; Л., 2002.

23. Літопис Української Повстанської Армії / ред. П. Потічний. - Т. 39: Тактичний відтинок УПА 28-й "Данилів" Холмщина і Підляшся (Документи і матеріали). - Торонто; Л., 2003.

24. Літопис Української Повстанської Армії / ред. П. Потічний. - Т. 40: Тактичний відтинок 27-й "Бастіон": Любачівщина, Томашівщина, Ярославщина (Документи і матеріали). - Торонто; Л., 2004.

25. Мороз В. Перемиська Воєнна округа УПА "Сян" (1944 р.) // Український визвольний рух. - Л., 2012. - 36. 17. - С. 259-335

26. Мотика Г. Від Волинської різанини до операції "Вісла" польсько-український конфлікт 1943-1947 рр. / Г. Мотика. - К., 2013.

27. Музичук С., Марчук І. Українська Повстанча Армія. / С. Музичук, І. Марчук. - Рівне, 2006.

28. Музичук С. Однострій та символи Української повстанської армії / С. Музичук. [Електронний ресурс]- Режим доступу: [http://](http://povstanets.kiev.ua/includes/ammo/index.php?do=odnostrij)

povstanets.kiev.ua/includes/ammo/index.php?do=odnostrij

29. Ната Ленко. На межовій землі (спогади з Закароння) / Н. Леонтович-Башук. - К., 1999.

30. Нестор Ю. Гастрономічна культура української "лісової армії" / Ю. Нестор. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.cdvr.org.ua/content/роботи-учасників-конкурсу-студентських-робіт-у-загальному-доступі>

31. Пагіря О. Життя по-повстанськи / О. Пагіря. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://tyzhden.ua/History/62083>

32. Пагіря О. Повсякденне життя вояків УПА крізь призму усної історії / О. Пагіря // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. - 2012. - Вип. 111. - С. 41-43.

33. Патриляк І. Простір підпілля / І. Патриляк [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://tyzhden.ua/History/18067>

34. Патриляк І. "Щоденний хліб" курсантів УПА: житлове, матеріально-технічне, продовольче та медичне забезпечення старшинських та підстаршинських шкіл УПА (1943-1944) / І. Патриляк // Український визвольний рух. - Л., 2004. - 36. 3: До 75-ліття Організації Українських Націоналістів. - С. 246-259

35. Русначенко А. Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні й національні Рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-50х рр. / А. Русначенко. - К., 2002. - с. 179-207;

36. Савчин М. Тисяча доріг / М. Савчин / // Літопис Української Повстанської Армії. - Т. 28. - Торонто; Л., 1995.

37. Свинко Й. Ямна: знищене село Перемишльського краю (історія, спогади). / Й. Свинко. - Серія: Мое село. Вип. 4. - Тернопіль., 2005.

38. Тимочко І. Моя одисея. / І. Тимочко. - Варшава, 2005.

39. Українська повстанська армія. Історія нескорених. / В. В'ятрович, Р. Грицьків, І. Дерев'яний, Р. Забілий, П. Содоль. - Л., 2007.

40. Цяпка Д. Горить Ліс! / Д. Цяпка. - Лондон, 1975.

КОВАЛЬОВ Д. В.
УДК 94(480)"1914/1918"

ВЕЛИКЕ КНЯЗІВСТВО ФІНЛЯНДСЬКЕ У ЧАСИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Висвітлені основні події Першої Світової війни на території Великого князівства Фінляндського як автономного державного утворення під владою Російської імперії. Досліджено соціально-економічний та політичний стан справ у Фінляндії під час війни та революційних подій лютого-жовтня 1917 р.

Ключові слова: Перша Світова війна, егерський рух, Велике князівство Фінляндське, Лютнева революція, Жовтнева революція, Російська імперія.

Освещены основные события Первой Мировой войны на территории Великого княжества Финляндского как автономного государственного образования под властью Российской империи. Исследованы социально-экономическое и политическое положение дел в Финляндии во время войны и революционных событий февраля-октября 1917 г.

Ключевые слова: Первая Мировая война, егерское движение, Великое княжество Финляндское, Февральская революция, Октябрьская революция, Российская империя.

This article devoted to coverage the main events of the First World War onto the territory of the Grand Duchy of Finland as an autonomuos state formation under the rule of the Russian Empire. Investigated the socio-economic and political situation in Finland during the war and the revolutionary events of February-October 1917.

Key words: World War 1st, J?ger Movement, the Grand Duchy of Finland, the February Revolution, the October Revolution, Russian Empire.

Фінляндія - це своєрідний еталон західної демократії, скандинавського соціалізму та економічного процвітання. Успішний досвід Фінляндії цікавий тим, що до 1917 р. вона була частиною Російської імперії, так само, як до 1991 р. частиною цієї імперії, а згодом СРСР була Україна.

Людство, століттями розділене політичними, ідеологічними, релігійними, національними кордонами, в той же час гостро відчувало свою єдність і взаємозалежність. Нині це виявляється особливо яскраво: нагальною проблемою стає якісна зміна пріо-

ритетів та орієнтирів, форм і методів політики, де значиму роль нарівні з великими державами все більше відіграють малі країни, серед яких і нібито непомітна, скута болотами, озерами та північними лісами Фінляндія. Тому важливим видається звернення до проблем її як внутрішньо-, так і зовнішньополітичної історії, що відображає витоки сучасної ситуації.

Актуальність даної теми полягає в тому, що в Україні історія Фінляндії цього періоду зовсім не вивчена. Сучасні вітчизняні історики вивчають історію Фінляндії в контексті

загальноєвропейської (коли вона була частиною Шведського королівства) або радянської історії (період становлення незалежної республіки та доба Другої Світової війни). Тому важливо зазначити, що розкриття цієї вкрай нелегкої теми в сучасній Україні допомагає зрозуміти історичний шлях Фінляндії.

Об'єктом цього дослідження є автономне Велике князівство Фінляндське як складова частина Російської імперії на початку ХХ ст.

Предметом дослідження є місце Великого князівства Фінляндського у складі Російської імперії в переддень та у часи Першої Світової війни; його соціально-економічний та політичний розвиток, що мав істотні відмінності від таких самих процесів на інших територіях Російської імперії; боротьба фінляндців за незалежність.

Відповідно до об'єкту і предмету метою даного дослідження є висвітлення сутності й особливостей суспільно-політичного і військового розвитку Фінляндії як автономії у складі Російської імперії у 1914-1917 рр., а також аналіз політичної ситуації у Великому князівстві Фінляндському напередодні і в період Першої Світової війни, що переросла в боротьбу фінляндців за незалежність спочатку від Російської імперії, а згодом від Радянської Росії.

Завдання цієї роботи:

- 1) проаналізувати політичну ситуацію у Великому князівстві Фінляндському напередодні та на початку Першої Світової війни (весна 1914 - осінь 1915 рр.);
- 2) виявити зміни в політичній ситуації у Фінляндії в період розгортання війни (осінь 1915 - весна 1917 рр.) та в добу революції (лютий-жовтень 1917 р.);
- 3) пояснити мету та наміри російського царизму щодо реформ у Великому князівстві Фінляндському в 1914-1917 рр.;
- 4) показати форми і методи розвитку автономії Великого князівства Фінляндського протягом 1914-1917 рр., що надали можливість у подальшому проголосити державну незалежність від Росії.

Історіографічний огляд являє собою аналіз провідних історіографічних тенденцій у вивченні теми, яка досліджується. Дослідження літератури, присвяченої даному періоду історії Фінляндії, допомагає з'ясувати ступінь вивченості даної проблематики. На жаль, зокрема, через географічну віддаленість вітчизняна історіографія практично не займається питаннями фінляндської історії зазначеної доби, тому дослідження спирається насамперед на праці радянських, російських, шведських та фінських дослідників.

Ще від 1898 р. російська влада у Великому князівстві Фінляндському руками генерал-губернатора Ніколая Бобрікова інтенсифікувала спроби міцніше прив'язати автономію до Російської імперії. Проте перша революція в Росії 1905-1907 рр. збудила національну ідентичність та прагнення до державної самостійності не тільки у поляків, але й у мешканців Великого князівства. Що успішніше розвивалися економіка й громадянське суспільство після революції 1905-1907 рр., у часи прем'єрства Петра Столипіна, то більше економічних та інтелектуальних ресурсів можна було вивільнити для захисту зміцненого суверенітету Фінляндії у складі Російської імперії вже у роки Першої Світової війни.

Початок війни в серпні 1914 р. призвів до запровадження в суспільній сфері як повсюдно у губерніях та областях Російської імперії, так і в автономному Великому князівстві Фінляндському низки обмежень, що ефективно протидіяли активності різних політичних сил. Водночас поетапно збільшувалася кількість збройних сил Великого князівства у складі російської армії (майже до 100 тис. осіб) [6, с.112]. До такого кроку спонукав острах російської влади перед можливим наступом німців на Санкт-Петербург через територію Фінляндії. Укріплювалися оборонні споруди вздовж узбережжя Фінської затоки від Вііпури (Виборга) до півострова Порккала-Удд, від Еспоо (Есбо) до Ганко (Гангута), а також узбережжя Ботнічної затоки від Рауми до Каскінена. Форпос-

том півдня Фінляндії була столиця Великого князівства Гельсінкі (Гельсінгфорс) із добре укріпленим острівним бастионом Суоменлінна (Свеборг).

Чоловіче населення Фінляндії уникло мобілізації, попри попередні роки тотальної русифікації та утисків фінляндської політичної еліти генерал-губернатором Миколою Бобріковим (1898-1903), а згодом його наступниками Миколою Герардом та Володимиром Бекманом (1904-1911) [8, с.523]. Русифікація Фінляндії була спрямована на поступову ліквідацію автономії Великого князівства, його інтеграцію до складу Російської імперії як звичайної області та остаточне введення на території Фінляндії лише російських законів. При цьому основний закон Фінляндії (складався з колишніх шведських законів "Про форму правління" від 1772 р. і "Акт злуки та безпеки" від 1789 р., які отримали в інтерпретації ще Олександра I статус "корінних законів") також лишався в силі, що дозволяло незадоволеним звинувачувати владу у беззаконні [8, с.524]. Так, у 1900 р. було видано так званий "Маніфест про мову", який оголосив російську третьою офіційною мовою фінляндської адміністрації після шведської і фінської [8, с.525]. А вже навесні 1901 р. було проголошено "Закон про призов в армію"; тим самим окремі фінські збройні сили було ліквідовано і включено до складу армії Російської імперії [8, с.526]. За часів урядування Петра Столипіна (1910) для Великого князівства Фінляндського було видано "Закон про порядок видання законів і постанов загальнодержавного значення, що стосуються Фінляндії" [8, с.530]. Він різко обмежив права фінляндського станового сейму на користь російської державної думи і, частково, уряду Російської імперії.

Така своєрідна політика русифікації сприяла підйому фінського національного руху, що в період Першої Світової війни переріс у боротьбу за незалежність Фінляндії. Слід зазначити, що, на відміну від низки інших національних околиць Російської імперії, русифікація Фінляндії проводилася насамперед в адміністративно-правовій

сфері й практично не торкнулася культури і системи освіти країни. Вона виявлялася здебільшого у спробах інтеграції фінської економіки в загальноросійську, приведенні державного устрою і законодавства Фінляндії до загальноросійських норм і створенні єдиної оборонної системи. Однак у серпні-грудні 1914 р. чимало фінів співчували Росії: понад 500 осіб добровільно зголосилися вступити до лав російської армії [8, с.549]. Водночас пронімецьки налаштована інтелігенція, молодь та політична опозиція у сеймі таємно змогли завербувати до лав армії Німеччини близько 2000 громадян Великого князівства Фінляндського [7, с.69].

О 7-й ранку 31 липня 1914 р. за п'ять годин до оголошення загальної мобілізації командувач Балтійським флотом Російської імперії адмірал М. Ессен наказав загону у фортечному пункті на півострові Порккала-Удд розпочати постановку мін: чотири мінзаги - "Амур", "Снісей", "Ладога" і "Нарова", що прикривалися крейсерами в гирлі Фінської затоки і головними силами флоту безпосередньо вийшли в море для захисту морського шляху до Санкт-Петербургу [9, с.70]. Вжиті заходи дали несподіваний результат - незважаючи на неодноразові спроби, військовий флот Німеччини так і не зміг прорватися до гирла Неві.

В серпні 1914 р., відразу ж після початку війни, Микола II видав для Великого князівства Фінляндського низку указів, що посилювали цензуру, значно обмежували свободу слова і свободу зібрань, одним словом - скасовували права автономії. Економічно залежними від війни стали мешканці центральних та південних промислових провінцій Фінляндії.

Розробка генералітетом німецької армії стратегії дії проти Російської імперії передбачала сприяння внутрішньому розпаду останньої. Отже, увага була спрямована на прикордонні регіони імперії, які мали повстати проти царату і приєднатися до "визвольного походу на Схід" кайзера Вільгельма II. Цей план стосувався Фінляндії, Польщі, Литви, Латвії, Естонії, України та кавказь-

ких провінцій [13, с.189]. Інтерес щодо Фінляндії почав активізуватися лише з 26 січня 1915 р., коли 200 молодиків з Вааси (Вази), Турку (Або) та Гельсінкі (Гельсінгфорса) прибули в порти Північної Німеччини для проходження військової підготовки в якості добровольців [13, с.190].

Пізніше, з осені 1915 до літа 1916 р., німецькі операції проти Росії були розширені, зокрема і в межах Фінляндії. Саме тут був завербований для підготовки до військових дій у Прибалтиці цілий батальйон добровольців із Великого князівства, що нараховував близько 1600 чоловік [14, с.36]. Пізніше ці добровольці були організовані генштабом армії Німеччини у королівський прусський егерський батальйон №27, який брав участь у військових діях у Латвії та Литві проти регулярної російської армії [28, с.78]. Самі добровольці з Фінляндії неофіційно іменували свій збройний загін Фінляндським егерським батальйоном [28, с.79]. У цей час генерал та імператорський кавалергард при дворі Миколи II Карл-Густав-Еміль Маннергейм висловив фінляндському сенату пропозицію створити добровольчі військові одиниці столичної озброєної самооборони у регіоні Нюланд (Уусімаа) [10, с.245]. Однак цю ідею було відхилено.

У 1916 р., у самий розпал війни, німецьке командування ухвалило рішення відправити згаданий батальйон на Східний фронт. При цьому воно навряд чи керувалося військовою необхідністю. Відправлення батальйону розглядалося не стільки з військової точки зору, з метою придбання фронтového досвіду, скільки з політичної. Фінляндський егерський батальйон повинен був слугувати прикладом для інших самостійницьких рухів, як саме слід діяти. Він був відправлений у розпорядження групи армій "Мітава" [16, с.104]. 30 травня 1916 р. Вільгельм II особисто прийняв парад 27-го королівського прусського егерського батальйону №27 у Кьонігсбергу.

Хоча Фінляндський егерський батальйон не брав участі в якихось значних військових операціях, проте непогано проявив себе

в локальних боях з охорони Ризького узбережжя. В ході бойових дій 13 осіб загинули і 24 отримали поранення. Військовий внесок батальйону був досить незначним, але його внутрішнє життя супроводжували бурхливі потрясіння. Уже в перші дні перебування на фронті 3 егері здалися в російський полон. У період з вересня 1916 по березень 1917 рр. з батальйону було відраховано 175 осіб, що становило приблизно 9% від його загальної чисельності.

Головною причиною такої ситуації був внутрішній конфлікт між прагненням егерів боротися за незалежність Фінляндії і одночасним зобов'язанням служити кайзерові Вільгельму II. Молоді бійці не вбачали прямого зв'язку між участю у фронтowych операціях німецької армії і змаганнями за самостійність Фінляндії. Німецьким офіцерам було важко зрозуміти сумніви фінляндських егерів. Вони з роздратуванням ставилися до розмов на політичні теми, що стосувалися майбутнього статусу Фінляндії, і були впевнені в тому, що егері, як військовослужбовці німецької армії, повинні перш за все виконувати свій військовий обов'язок перед державою, яка, хоч і не була їхньою батьківщиною, проте простягнула у важкий для Фінляндії момент руку допомоги. У відповідь фінляндці звинувачували німецьких командирів у фанатизмі, нехтуванні людьми, повному нерозумінні їхніх потреб.

Наслідком цих самостійницьких заворушень стало рішення про відведення Фінляндського егерського батальйону з фронту і розміщення його в Лібаві [17, с.38]. На початку січня 1917 р. майор М. Байер був відсторонений від обов'язків командира батальйону. Його наступник, капітан Г. Кнатс, виступав за проведення масових чисток від "ненадійних елементів" і вимагав реорганізації батальйону на основі більш міцного військового фундаменту, з виключенням усякої політизації. По суті, йшлося про те, щоб прирівняти Фінляндський егерський батальйон до звичайного військового формування, пов'язаного узами дисципліни і зобов'язаного підкорятися наказам німець-

кого командування, без усякого права на політику.

Лютнева революція в Росії розгорнула нові перспективи перед рухом егерів. Особливе значення у військовому навчанні добровольців з Фінляндії стало надаватися підготовці офіцерських кадрів, які б змогли самостійно керувати великими військовими підрозділами. Командиром батальйону став німецький капітан Едуард Аусфельд [14, с.40]. Зліта 1917 р. збільшилася кількість егерів, що відправлялися до Фінляндії з метою створення там загонів самооборони - Шюцкора (фін. Suojeluskuunta) [10, с.284]. Підпільно, через Швецію, відправлялася також зброя.

Після того, як 4 грудня 1917 р. сенат Великого князівства Фінляндського проголосив незалежність Фінляндії, а 6 грудня парламент (едускунта) односторонньо підтримав цей акт, фінляндські егері присягнули законному уряду Фінляндії на чолі з Пером-Евіндом Свінгфудом у церкві латвійського міста Лібава [19, с. 278]. Таким чином, егері завершили своє перебування у лавах армії Німеччини.

Під час Першої Світової війни в околицях Гельсінкі в надзвичайно важких умовах був побудований цілий ланцюг оборонних споруд [30, с.146]. Частково вони були розташовані на островах фортеці Суоменліна. Метою їхнього створення були безпека військово-морської бази Балтійського флоту Російської імперії та захист підходів до Санкт-Петербургу від можливого німецького вторгнення з Ботнічної затоки. Стара фортеця Суоменліни, де був розташований штаб, вже була нездатна забезпечити достатній рівень захисту, тому головний оборонний рубіж був винесений далеко за її межі. Нові батареї берегової артилерії були побудовані на віддалених островах, що охороняли Суоменліну з моря, в той час як укріплені лінії, побудовані в околицях Гельсінкі, мали відвернути будь-які спроби нападу німців із суші [30, с.147]. Однак у березні 1917 р. через революційні події більша частина будівельних робіт була зу-

пинена. Якісь роботи усе ж проводилися протягом 1917 р. окремими російськими генералами, але після Жовтневої революції будівництво зупинилося повністю.

Перші три роки війни минули для Фінляндії без значних втрат. Війна перекрила шляхи до західних ринків збуту, натомість з'явився величезний попит на папір і продукцію металургійної промисловості в Росії. Це надало Фінляндії доступ до російського зерна, яке доти завозили зі Швеції та Німеччини на більш вигідних для фінляндських торговців умовах. Це, в свою чергу, забезпечило зростання економічних показників країни аж до осені 1916 р. Але в березні 1917 р. пацифістські налаштовані сили (більшовики та есери) почали підривати дисципліну в російській армії. До того ж у самій Російській імперії відчувався гострий дефіцит харчів та енергоресурсів. Як наслідок, вибухнула революція. Цар Микола II був вимушений відмовитися від престолу. На зміну абсолютній монархії прийшов Тимчасовий уряд, який пішов назустріч суспільній думці Фінляндії, оприлюднивши маніфест про скасування всіх інтеграційних заходів, а особливо - законів про русифікацію Великого князівства. Це стало точкою відліку в складному процесі, який наприкінці осені 1917 р. призвів до розриву зв'язків із Росією та проголошення Фінляндії суверенною республікою.

7 березня 1917 р. Тимчасовий уряд Росії видав "Березневий маніфест", який ратифікував вільне сповідання лютеранства і конституційні норми Фінляндії, а також права та привілеї громадян Великого князівства [29, с.176]. Укази 1890-1914 рр. були скасовані, а ті, що стосувалися військових та армії, мали бути скасовані після закінчення війни. Фінляндському сенату було доручено поширити вимоги для корекції незаконних постанов, не зазначених у маніфесті. Крім того, "Березневий маніфест" обіцяв амністію для засуджених за політичні чи релігійні злочини і заявив, що парламент Великого князівства Фінляндського буде скликано в найкоротші терміни [21, с.201].

Як наслідок, 13 березня 1917 р. на зміну русифікованому сенату Великого князівства Фінляндського було сформовано коаліційний уряд -багатопартійний сенат [18, с.161]. Місця в ньому розділилися порівну між соціал-демократами і буржуазним центром (блок буржуазних партій склали Старофінська партія, Младофінська партія, Аграрний альянс - Аграрна спілка та Шведська партія) [16, с.186]. Однак, відповідно до ідей парламентаризму, партії, які перемогли на виборах у липні 1916 р., мали отримати ключові пости. Цими переможцями були соціал-демократи Фінляндії. В буржуазних колах вважали все ж найкращим такий сенат, у якому були б представлені всі партії. Тимчасовим головою сенату став Андерс Вареніус, а заступником голови - соціал-демократ, голова профспілок Оскарі Токой [22, с.523]. Це був перший уряд в історії Фінляндії, очолюваний соціал-демократом, щоправда, він не був повністю незалежним. Після Лютневої революції з посади генерал-губернатора пішов Франц-Альберт Зейн; на його місце Тимчасовим урядом був призначений Михайло Стахович, який подав у відставку з цієї посади вже 17 вересня 1917 р. через власні амбіції та конфлікт із Олександром Керенським [13, с.210].

Після тривалої перерви 4 квітня 1917 р. зібрався парламент Фінляндії - едускунта [11, с.170]. У той же час сенат заходився вирішувати ключові проблеми: незалежність Фінляндії, оновлення державних законів, закон про заборону алкоголю, земельне питання. О. Токой у своїй промові в едускунті від 20 квітня "Про державну перебудову" наголошував на необхідності державної самостійності Фінляндії. Слово "імператорський" було вилучене з назви сенату, який став називатися "Сенатом Фінляндії", а голова економічного відділу О. Токой став його головою [22, с.524]. Найбільш істотною проблемою було питання про верховну владу у Великому князівстві. Авторитет Тимчасового уряду не ставився під сумнів.

Тим часом ідея про повне відокремлення від Росії визрівала в середовищі радикаль-

них активістів ще в період режиму Н. Бобрікова та Ф.-А. Зейна, однак широкими верствами населення сприймалася здебільшого як нездійсненна мрія, принаймні доти, доки в країні дислокувалися російські війська. Коли ж російська військова верхівка втратила контроль над ситуацією у Великому князівстві, ідея незалежності швидко поширилася територією Фінляндії. В червні 1917 р. соціал-демократи Фінляндії заявили, що їхньою головною метою є повний державний суверенітет [6, с.111]. Російські більшовики підбурювали національні меншини імперії до непокори й обіцяли їм право на самовизначення в разі приходу до влади. У буржуазному середовищі теж дедалі сильнішими ставали сподівання на незалежність країни.

Перед новим сенатом постало фундаментальне питання про подальший устрій і владу у Фінляндії. Повалення російського самодержавства породило невизначеність. Чи може Тимчасовий уряд Росії успадкувати право на владу у Великому князівстві, і чи можуть фінські закони дозволити це від імені колишнього царя? Російську точку зору представляла група юристів під керівництвом професора М. Кокошкіна, яка стверджувала, що влада монарха повністю переходила до Тимчасового уряду [6, с.116]. Вища влада в Росії повинна бути вищою владою і у Фінляндії, і лише майбутні Установчі збори мали належним чином визначити конституційні засади Росії та її взаємини з Великим князівством Фінляндським.

Конституційний комітет, керований К. Стольбергом, розглядав цю проблему навесні 1917 р. Буржуазні члени комітету прагнули збільшення повноважень сенату, а пропозиції соціал-демократів ґрунтувалися на підтримці більшовиками ідеї передачі вищої влади фінському парламенту. Соціал-демократи Фінляндії представили це рішення в парламенті в червні 1917 р.; воно стало відоме як "Закон про захист держави" [29, с.178].

Ідея розширення фінляндської автономії одержала підтримку. Ніхто не бажав чекати темного майбутнього, коли зберуться

російські Установчі збори. Внаслідок урядової кризи 8 липня 1917 р. Тимчасовий уряд очолив О. Керенський [27, с.204]. Буквально напередодні соціал-демократи Фінляндії представили новий проект державного закону, за яким парламент проголошувався вищою законодавчою владою. А 5 липня едускунта ухвалила соціал-демократичну пропозицію про передавання собі верховної, а отже, виконавчої та судової влади у Фінляндії: 135 голосів "за" і 55 "проти" [15, с.10].

Обговорюючи закон, велика частина депутатів едускунти вважала Тимчасовий уряд нерішучим, таким, що не міг втримати владу в Росії. Однак прийняття цього закону не означало ще повної незалежності, оскільки зовнішньополітичні та військові питання лишалися за Росією. Завдяки спільним зусиллям О. Керенського, генерал-губернатора М. Стаховича, статс-секретаря у справах Фінляндії К. Енкеля і буржуазних політиків Тимчасовий уряд зумів розпустити Едускунту і призначити перевибори.

Буржуазні групи схилилися до проведення нових виборів, на яких очікували перемоги. Їм був на руку конфлікт соціал-демократів із Тимчасовим урядом. Товарообіг з Росією зменшувався внаслідок безробіття і військових замовлень. Рублі, що знаходилися в обігу у Фінляндії, втрачали купівельну спроможність через інфляцію. Нестача продуктів та інших товарів першої необхідності призвела до зростання цін і голодних бунтів всією Фінляндією, від саамського містечка Леві на півночі до промислового Віпурі на південному сході. Зростання загального безладу створювало сенату на чолі з О. Токоєм погану репутацію серед лівих політиків. Сенатори від соціал-демократів відмовились від своїх посад протягом літа 1917 р. [21, с.273].

17 серпня 1917 р. О. Токой був змушений піти у відставку, а головою сенату став Е. Сетяля, найстаріший сенатор і член Партії младофінів [22, с.525]. 8 вересня Тимчасовий уряд схвалив відставку В. Таннера, М. Паасівуорі та розпуск сенату О. Токой [22, с.525]. А вже 17 вересня на посаду генерал-

губернатора Фінляндії замість М. Стаховича голова Тимчасового уряду О. Керенський призначив М. Некрасова [30, с.224].

На початку жовтня 1917 р. відбулися нові вибори до Едускунти, на яких соціал-демократи отримали всього 92 місця з 200 і тим самим втратили більшість [5, с.11]. Більшість стала за буржуазними партією Центр і Аграрною спілкою. 30 вересня 1917 р. на прохання генерал-губернатора М. Некрасова голова Тимчасового уряду О. Керенський розпорядився опублікувати грамоту про скликання 19 жовтня нового складу едускунти Великому князівства [24, с.348].

Питання про вищу владу лишалося відкритим. Велика частина буржуазних депутатів полегшила відновлення переговорів про розширення прав Фінляндії на самовизначення. К. Енкель запропонував передати імператорські повноваження від обраної едускунти директорії з трьох осіб. Цю ідею О. Керенський і М. Некрасов не схвалили. Тоді буржуазні партії запропонували нове вирішення питання: Тимчасовий уряд своїм маніфестом із деякими застереженнями передасть владу фінляндському сенату. Це не торкнулося б зовнішньої політики, військових справ та становища російських підданих у Фінляндії, адже війна з Німеччиною та її союзниками досі вимагала від російського уряду нових сил у вигляді новобранців та фуражу. Посада генерал-губернатора і його канцелярія мали бути скасовані. Вечірнім поїздом 7 листопада М. Некрасов і К. Енкель виїхали до Санкт-Петербургу, щоб викласти нову пропозицію Тимчасовому уряду [8, с.502]. Але рішення було знайдено драматично пізно. Вранці 8 листопада на вокзалі російської прикордонної станції Белоостров М. Некрасов і К. Енкель дізналися, що Тимчасового уряду більше не існує, а до влади в Росії прийшли більшовики на чолі з В. Леніним [8, с.503].

Сенат Е. Сетяля був останнім, що підпорядковувався Тимчасовому уряду і російській владі взагалі. 15 листопада 1917 р. було ухвалено остаточне рішення: парламент Фінляндії повторно проголосив себе

вищою державною владою у Великому князівстві [26, с.194]. Ця можливість була передбачена в законі про спадкування престолу (п. 38), що залишився з часів шведського правління: "За відсутності претендентів на престол протягом півроку парламент має право сам вирішити це питання" [12, с.34].

Уряд Е. Сетяля подав прохання про відставку, яку було схвалено пізніше, 27 листопада, коли зібрався сенат нового складу під головуванням П.-Е. Свінгфвуда, який почав обговорювати питання проголошення незалежності країни [8, с.531]. 4 грудня 1917 р., після дискусії, П.-Е. Свінгфвуд був представлений депутатам едускунти як регент і тимчасовий верховний правитель Великого князівства Фінляндського. Після цього ним було проголошено маніфест "До народу Фінляндії", який пізніше стали називати декларацією незалежності [8, с.533].

6 грудня голосуванням 100 - "за" і 88 - "проти" цей маніфест було ратифіковано [22, с.360]. Фінляндія стала незалежною державою. Але вже протягом наступних двох тижнів розпочалися зіткнення між соціал-демократами і правоцентристами, відновилися політичні вбивства, швидко формувалися загони "білої" і "червоної" гвардії.

Із тривалим запізненням, 31 грудня 1917 р., державну незалежність Фінляндії було визнано Радою Народних Комісарів - урядом Радянської Росії, очолюваним В. Леніним [29, с.198]. Вже 5 січня 1918 р. відбулася офіційна ратифікація постанови РНК Всеросійським Центральним Виконавчим Комітетом (вищим законодавчим, розпорядчим і контролюючим органом державної влади Радянської Росії) [24, с.297]. За перший тиждень січня 1918 р. незалежність Фінляндії було визнано ще 5 державами Європи: Францією, Швецією, Німеччиною, Грецією та Норвегією [24, с.298].

Згодом фінська історіографія змалювала відокремлення Фінляндії від Росії як передбачуваний розвиток подій, зумовлений пробудженням національної самосвідомості. Проте сучасники бачили драматичні події 1917 р. в цілковито іншому світі. Незважа-

ючи на те, що Фінляндія у XIX ст. фактично перетворилася на державу в державі, економіка країни та її зовнішня безпека були настільки міцно пов'язані з метрополією, що таке бажане визволення від Росії було з багатьох оглядів доволі проблематичним.

Елементи добровільності та силового примусу закономірні для становлення будь-якої держави. Фінляндія, яка була приєднана до Російської імперії згідно з Фрідріхсгамським мирним актом від 15 вересня 1809 р., за правління Олександра I отримала особливий автономний статус у внутрішньополітичному становищі [20, с.20]. А завдяки контрреформам російського уряду та фінляндських генерал-губернаторів за часів правління Олександра III та Миколи II політична еліта Великого князівства перейшла у наступ, аби створити незалежну державу.

Події Першої Світової війни вивели в нову фазу ідею державної самостійності Фінляндії. Політична еліта Великого князівства, що була представлена у своїй більшості нащадками шведських колоністів, прагнула не дати будь-якій російській владі затягти Фінляндію до нового ярма у вигляді "дарованої унії". Чітке розуміння становища Росії та Німеччини у 1914-1917 рр. змусило переважну більшість фінляндців, як інтелігенцію з буржуазією, так і селян з робітниками, переглянути свій більш ніж 100-річний союз із Росією та обрати рейки самостійного розвитку. Перша Світова війна лише прискорила поширення ідеї державної самостійності серед всього населення Фінляндії. А революція 1917 р. стала відправною точкою для здійснення рішучих кроків: проголошення незалежності Фінляндії та подальшої національно-визвольної боротьби з її ворогами. В кінцевому підсумку, попри територіальні втрати та людські жертви, Фінляндська Республіка збереглася і є на сьогодні однією з найрозвинутіших країн Європи і світу. Жорстка конкуренція на європейських ринках стимулювала розвиток виробництва і поліпшення якості продукції, завдяки чому експортні поставки Фінляндії постійно збільшу-

валися, сприятливим чином позначаючись на економічному становищі країни. Частина Росії в загальному товарообігу Фінляндії до кінця аналізованого періоду значно знизилася внаслідок поступової переорієнтації на інших торговельних партнерів, насамперед Швецію, Німеччину і Велику Британію.

Сьогодні наша держава утверджується як самостійна політична одиниця, що в минулому, як і Фінляндія, тривалий час знаходилася в складі Російської імперії. З огляду на це, актуально було простежити історичний шлях Фінляндії в бурхливі часи Першої Світової війни та революції 1917 р. За 97 років незалежності ця невелика північна країна з населенням трохи більше 5 млн. чоловік досягла майже неймовірних успіхів. Сьогодні її економіка належить до найбільш динамічних і стабільних у Європі. Не перший рік Фінляндія очолює список найбільш конкурентноздатних країн світу, а також є одним із лідерів у освітній сфері. Ймовірно, ключ до економічного та політичного добробуту країни полягає в самому укладі життя фінського народу, який зміг зберегти свою самобутність і здобути незалежність, незважаючи на всі історичні випробування.

Бібліографічні посилання

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, м. Київ (далі - ЦДАВО України). - Ф. 3696. - Оп. 1. - Спр. 35. - Арк. 59.
2. ЦДАВО України. - Ф. 3766. - Оп. 1. - Спр. 140. - Арк. 2.
3. ЦДАВО України. - Ф. 3766. - Оп. 1. - Спр. 140. - Арк. 7.
4. ЦДАВО України. - Ф. 3696. - Оп. 1. - Спр. 35. - Арк. 41.
5. Бобович І. Русско-финляндские экономические отношения накануне Октябрьской социалистической революции [Текст] / И. Бобович. - Л., 1968. - 342 с.
6. Гуммерус Г. Україна в переломні часи. Шість місяців на чолі посольства у Києві [Текст] / Пер. зі фін., коментарі та передмова Й. Ремі, В. Пилипенка. - К.: Видав-

ничо-поліграфічний центр Київський університет, 2004. - 188 с.

7. Дусаев Р. Государственно-правовой статус Великого княжества Финляндского (1809-1917 гг.) [Текст] / Р. Дусаев // Правоведение. - 1975. - № 2. - С. 110-118.

8. Йокиппи М. Финляндия и Германия во время борьбы за нашу независимость [Текст] / М. Йокиппи. - Тампере, 1985. - 478 с.

9. Клингге М. Имперская Финляндия [Текст] / М. Клингге. - Хельсинки - СПб.: Колокол-пресс, 2007. - 616 с.

10. Куяла А. Россия и Финляндия в 1907-1914 годах: планы введения военного положения [Текст] / А. Куяла // Вопросы истории. - 1998. - №2. - С. 65-74.

11. Маннергейм К.-Г. Мемуары [Текст] / К.-Г. Маннергейм / Пер. с финского П. Куйиала (ч. 1), Б. Злобин (ч. II). - М.: Вагриус, 1999. - 544 с.

12. Мейнандер Г. Історія Фінляндії [Текст] / Г. Мейнандер / Пер. зі шведської Н. Іванчук. - Л.: ЛА Піраміда, 2009. - 216 с.

13. Мехелин Л. К вопросу о финляндской автономии и основных законах. Ответ на брошюру Я. Сергеевского [Электронный ресурс] / Л. Мехелин. - Берлин, 1903. - 86 с. - Режим доступа: http://www.kniga.com/books/preview_txt.asp?sku=ebooks317555

14. Новикова И. Великое княжество Финляндское в годы Первой Мировой войны: от автономии к независимости [Текст] / И. Новикова // Война и общество в XX веке: В 3 кн. / Рук. проекта О.А. Ржешевский. - М.: Наука, 2008. - Кн. 1. - С. 186-232.

15. Новикова И. Германия и проблема финляндской независимости (1914-1916) [Текст] / И. Новикова // Вестник СПбГУ. - 1997. - Сер. 2. - Вып. 1. - С. 35-43.

16. Новикова И. Проблема "активизма" в финляндском национальном движении [Текст] / И. Новикова // Х Ломоносовские чтения. Доклады и тезисы. - Архангельск: Изд-во ПГУ, 1998. - С. 50-51.

17. Новикова И. "Финская карта" в немецком пасьянсе: Германия и проблема независимости Финляндии в годы Первой

Мировой войны [Текст] / И. Новикова. - СПб.: Изд-во СПбГУ, 2002. - 300 с.

18. Новикова И. Молодые финны должны были служить Германии, всеми силами и на любых участках фронтах [Электронный ресурс] / И. Новикова // Военно-исторический журнал. - 2004. - Вып. 9. - С. 35-41. - Режим доступа: <http://smpanel.pu.ru/panel/users/novikova/592.pdf>

19. Похлебкин В. СССР - Финляндия. 260 лет отношений [Текст] / В. Похлебкин. - М., 1975. - 274 с.

20. Руссобтовский М. Историческое освещение финляндского вопроса [Электронный ресурс] / М. Руссобтовский. - 2-е изд. - СПб.: Изд-во О.Н. Поповой, 1912. - 219 с. - Режим доступа: <http://www.alib.ru/51441.html>

21. Сергеевский Я. К вопросу о финляндской автономии и основных законах [Электронный ресурс] / Я. Сергеевский. - СПб., 1902. - 94 с. - Режим доступа: <http://www.knigafund.ru/books/30693/read>

22. Соломещ И. Русско-финляндские отношения в годы Первой Мировой войны [Текст] / И. Соломещ. - Петрозаводск, 1988. - 324 с.

23. Сто замечательных финнов. Калейдоскоп биографий = 100 suomalaista pienoisel?m?kerta ven?j?ksi [Электронный ресурс] // ред. Т. Вихавайнен (Т. Vihavainen) / пер. с финск. И. Соломеща. - Хельсинки: Общество финской литературы (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura), 2004. - 781 с. - Режим

доступу: http://www.kansallisbiografia.fi/pdf/kb_ru.pdf

24. Субботин Ю. Россия и Германия: партнеры и противники (торговые отношения в конце XIX в. - 1914 г.) [Текст] / Ю. Субботин. - М., 1996. - 423 с.

25. Тиркельтауб С. Аланды в войнах и мире [Текст] / С. Тиркельтауб. - СПб.: Ореос, 2008. - 604 с.

26. Широкопад А. Финляндия. Через три войны к миру [Текст] / А. Широкопад. - М.: Вече, 2009. - 384 с.

27. Юссіла О., Гентілла С. та Неваківі Ю. Від Великого князівства до сучасної держави [Текст] / О. Юссіла [та ін.]; пер. з фін. М. Гаутала, В. Пилипенко; ред. пер. ТіК. Тищенко. - К.: Унісерв, 2002. - 407 с.

28. Ahti M. Ryss?nvihassa: Elmo Kaila 1888-1935: Aktivistin, asevoimien harmaan eminenssin ja Akateemisen Karjala-Seuran puheenjohtajan el?m?kerta [Текст] / M. Ahti. - Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY, 1999. - 436 s.

29. Lackman M. Suomen vai Saksan puolesta? J??k?reiden tuntematon historia: J??k?riliikkeen ja j??k?ripataljoona 27:n (1915?1918) synty, luonne, mielialojen vaihteluita ja sis?isi? kriisej? sek? niiden heijastuksia itsen?isen Suomen ensi vuosiin saakka [Текст] / M. Lackman. - Helsinki: Otava, 2000. - 760 s.

30. Payne S. Civil War in Europe, 1905-1949 [Электронный ресурс] / S. Payne. - Cambridge UP, 2011. - 239 pp. - Режим доступа: http://books.google.com.ua/books?id=14Z_oV8&pg=PA2&dq=#v=onepage&q&f=false

ЛЕСИК Л. В.

УДК 94 (477.51) "16-17"

КОРОЛІВСЬКІ ПРИВІЛЕЇ, ЦАРСЬКІ ЖАЛУВАНІ ГРАМОТИ ТА ГЕТЬМАНСЬКІ УНІВЕРСАЛИ НА ПІДТВЕРДЖЕННЯ МАГДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА НІЖИНСЬКОМУ МАГІСТРАТУ

У статті перелічено королівські привілеї, царські жалувані грамоти та гетьманські універсали, що були надані на підтвердження магдебурзького права Ніжинському магістрату.

Ключові слова: привілеї, універсал, магістрат, Ніжин.

В исследовании перечислены королевские привилегии, царские жалованные грамоты и гетманские универсалы, которые были даны на подтверждение магдебурзького права Нежинскому магистрату.

Ключевые слова: привилей, универсал, магистрат, Нежин.

In article royal privileges, royal charters and hetman universals that were provided in support of Magdeburg law to Nizhyn magistrate it is transferred.

Key words privilege, universal, magistrate, Nizhyn.

Міське самоврядування у формі магистратів довгий час існувало у Гетьманській Україні. Магістрат складався з двох колегій: ради, яка відала судовими (цивільними) та адміністративними справами; лави (лавний суд), яка відала судовими (кримінальними) справами. У складі магистрату були війти (очоловав його), його помічники (бурмістри, райці, лавники). У період польського панування магдебурзьке право мало ряд особливостей: війтами призначалися місцеві капітани, які на місцях реалізовували політику короля, магдебурзьке право не поширювалося на євреїв та заборонялося приймати до міщанського стану козаків. Після приєднання частини українських земель до Московської держави всі ці обмеження було скасовано.

Існування магистрату з його розширеними правами жителів міста, в умовах, коли шляхта, козацька старшина, центральна влада, намагалися утвердити свою владу на місцях, повинно було мати нормативно-правове підтвердження з боку державних органів, яким і були різні королівські привілеї, царські жалувані грамоти та гетьманські універсали. Наявність цих конфірмаційних документів істотно обмежувала посягання на магистрат та його майно полкової старшини, гетьманської адміністрації та інших інституцій. Такий корпус документів мав у своєму розпорядженні і Ніжинський міський магистрат.

Початок дослідження самоврядування українських міст поклали М. Владимирський-Буданов, О. Кістяківський, В. Антонович. Продовжили та поглибили цей напря-

